

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII.

V Ljubljani v sredo 4. oktobra 1854.

List 79.

Perva podlaga umnega gospodarstva *).

Ljubi prijatli! Če kdo izmed vas zbolí in si sam več pomagati ne vé, kaj stori? — po zdravniku (lečitelja) pošlje. Če ta pride pa ne more izvediti, kaj je bolniku, mu tudi pomagati ne bo mogel, in če mu zdaj Bog ne pomaga, je po njem. Kaj ne: vi terjate od čevljarja, da usnje, od krojača, da sukno pozna, ker iz slabega usnja ne bote terdnih škornjic, in iz slabega sukna ne bote močne suknje dobili.

Kakor tedaj mora zdravnik bolezen, čevljar usnje, krojač sukno poznati, tako mora poznati kmetovavec svoje zemljiše; tadaj še le bo vedel presoditi, kaj mu manjka, in bo znal slabo zemljo predelati v dobro, ali jo saj zboljšati. Iz tega vidite: kaj je prvo za gospodarja, in kaj je potrebno, da dobro zna in pozna, pa ne le počez, ampak natanko in do dobrega.

Kteri živež ima še pripravljen dobra mati zemlja za svoje ljubljene deteta — rastlinice?

Odgovor na to vprašanje, dragi moji, ni tako lahak, kakor se vam morebiti zdí. Zato morate že pazljivi poslušati.

Kaj vživa živina vaša, to vém, da je vsace-mu znano; tudi ni nobena copernija tega vediti, ker treba je živinčetom le v gobec gledati, česar vživajo, in zvé se po tem njih hrana. Pri rastlinah je pa to že vsa druga. One jedó skrivé, pod zemljo, in imajo tako majhne gobčike, da jih s samimi očmi še vselej ne vidiš ne. Vém, da mi bo marsikdo rekel: živinski gnoj in gnojnica je njih hrana. Počasi, prijatel! to ne veljá vselej. Kdo vozi drevju v gojzd (šumo) živinskega gnoja in gnojnice, in sto in sto drugim rastlinam, ki leto za letom ne drobca živinskega gnoja, ne kapljice gnojnice ne dobivajo? To, kar vse rastline redí, so samo v vodi raztopljeni drobci od strohnjenih rastlin, sognjitih žival, sparstenege kamnja.

Voda je tedaj pred vsem, česar rastline za živež potrebujejo, in sicer zato, ker le v vodi zamore raztopljena biti njih hrana. Voda pa ni le zato rastlinam potrebna, ker raztopí mnogoteri rastlinski živež, temuč voda sama po sebi je že hrana in pijača rastlinam. Vsak gospodar vé, kako dobro dé dež (voda) senožetim, in kako medlijo ob preveliki suši, — in vendar bi gospodarje lahko na perste našтели, ki nape-ljujejo vodo na senožeti in jih namakajo, čeravno jo imajo dostikrat pred nosom! Poželjenje, ki ga imajo vse rastline po vodi, je tako veliko, da se po svoji smerti jo stanovitno deržé in ne dajejo popolnoma od sebe. Čudili se bote, če vam rečem, da v mizi iz dobro osušenega mehkega lesa, če 50 funtov vaga, je še zmiraj 20 funtov vode, in da v platném belem pertu, ki je čez mizo po-

krit in morebiti 5 funtov vaga, sta še 2 funta vode. Nikar ne mislite, da se lažem; čista resnica je to! Lejte! od tega tudi pride, da kucec (červ), ki gloje starikast les, se prav dobro počuti v njem in ga ne žeja, ker, če je les na videz še tako suh, vendar še zmiraj toliko vode v sebi ima, kolikor je kucec potrebuje za živež svoj.

Med mnogoverstnim drugim živežem rastlinskim pa ste še dve druge zračne hrani, brez katerih nobena rastlina živeti ne more — te čudne hrani ste ogeljnokislina in amonjak. Vém da te imena so mnogim španjske vasi, vendar stavim, da jih vsak pozna, čeravno jih imenovati ni vedil. Kdor koli je povohal v olarii v sodec, kjer mlad ol (pivo), ali v hram, kjer mošt vrè, je čutil z nosom nek poseben kislikast pa prijeten duh, in če je svečo deržal na dušek, iz kterega ta kislina puhti, mu je ugasnila. To je ogeljnokislina — tista stvar, ki naredí, da se ol ali vino peni, — ki daje prijeten okus še le na pipo djanemu olu, — ki je je v nekterih vodah toliko, da se vino peni, kipi in šumi, ako mu prilijemo take vode. Al ogeljnokislina se ne nareja le iz ola in vina, ampak tudi človek in živali jo dihajo iz sebe, in nareja se, kadar žival in rastlinje gnjuje, kadar kakošna reč gori itd. Zato zginejo goreče derva, da ostane le mervica pepéla, ker vse drugo je večidel v ogelj-nokislino in vodeni sopuh se premenivši v zrak zginilo.

Druga zračna stvar rastlinam potrebna hrana, je amonjak; nareja se posebno iz gnjiječih žival in njih ognjuskov. Tudi to vsak pozna. To kar vam v nos dregne in v očéh sklí, kadar stopite v konjsko štaló, ki je bila delj časa zaperta, je amonjak. Kadar živinsko blato gnjuje, se ga nareja veliko. Zdej bote lahko spoznali, zakaj gnoj in gnojnica polju in travniku tako dobro tekne, in kakošen gnoj, — ne taki, ki je zgubil amonjak, ampak ki ga ima še v sebi; zdej veste, zakaj je dobro, gnojnišče potrositi z zelenim vitriolom (ali vitriolnim zelencom), ki ima moč nazaj deržati amonjak; — zdaj pa tudi veste: zakaj je slabo, ako se na njivo izvoženi gnoj koj ne podorje.

Z vodo, z amonjakom in ogeljnokislino pa nismo še pri kraji, kar živež rastlinski vtiče; še je mnogoverstna druga hrana.

Nekteri sadež, kakor, postavim, repa se sponaša posebno dobro, ako se njiva potrese s pepé-lom, ker repi je kali preljuba hrana; — drugi sadeži, kakor grah, bob in sočivje v obče, in pa detelja želijo apna, zato jim tekne gipsanje in pa šuta od zidov, — nekteri, kakor naše žita, hočejo kremenine in košene moke.

Vse te stvari so raztopljive v vodi, ene bolj, druge manj, in to je dobro, ker bi sicer prvi močni dež jih izpral in pod zemljo spravil.

*) Iz lepe nemške knjižice „des Bauers Schatzkästlein“.